
**ACTES
DEL QUART COL·LOQUI
INTERNACIONAL
DE LLENGUA
I LITERATURA
CATALANES**

Basilea, 22-27 de març de 1976

publicades a cura de Germà Colon

Publicacions de l'Abadia de Montserrat.1977

EL «CALAIX DE SASTRE» DEL BARÓ DE MALDÀ I LA PROBLEMÀTICA DE LA «DECADÈNCIA»

1. INTRODUCCIÓ

Si un dia s'arriba a escriure una història de la llengua catalana, em sembla que entre els capítols més interessants hi haurà els dedicats als segles de l'anomenada Decadència. El lapse de temps entre el començament del segle XVI i mitjan segle XIX ha estat considerat, fins fa pocs anys, una mena d'eclipsi cultural entre dolors i vergonyós. Últimament hem viscut, si no una rehabilitació, almenys una fase d'intensos i ben fonamentats estudis sobre aspectes literaris, socials i econòmics d'aquests segles.¹ D'altra banda, podem dir que els problemes lingüístics encara no han des-

1. Pensem sobretot en el magnífic volum IV de la *Història de la literatura catalana*, escrit per ANTONI COMAS (Barcelona 1972). Pel que fa a la història socioeconòmica, cal esmentar en primer lloc PIERRE VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, 4 vols. (Barcelona 1964-1968) i *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII* (Barcelona 1973), del mateix autor; ERNEST LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)* (Barcelona 1973); JOAN MERQUADER, *Felip V i Catalunya* (Barcelona 1968).

vetllat prou l'atenció dels especialistes.² En una època com la nostra, en què el lingüista català mena una doble lluita per perfeccionar els resultats del «language planning» dut a terme per Pompeu Fabra, i per afermar i fer recuperar a la llengua la posició socio-cultural que li correspon, és natural que no hi hagi massa interès per l'estudi d'aquells segles traumàtics.

1.1. VALOR DOCUMENTAL DEL CALAIX DE SASTRE

Així i tot, és necessari d'investigar d'una vegada el fenomen més molest i més interessant alhora de tota la trajectòria del català, és a dir, la influència del castellà al llarg dels segles. La comesa consistiria a elaborar un quadre sistemàtic que ens presentés els mecanismes i l'època d'introducció d'elements forasters, així com les parts i estructures més afectades de la llengua, tot això muntat sobre una sòlida base sociològica. Aquest quadre suposa una sèrie de treballs monogràfics, entre els quals no hi hauria de mancar un estudi del *Calaix de Sastre*, del famós diari de Rafael d'Amat i de Cortada, Baró de Maldà. L'obra té un gran valor com a testimoni periodístic d'uns anys de forts trasbalsos socials i polítics, ja que comprèn la Revolució Francesa i les guerres napoleòniques. Per a nosaltres, és un document lingüístic que pot furnir dades valuoses sobre el català de la segona meitat del segle XVIII i el començament del XIX, i que constitueix així una mena de fita final de la Decadència.³

Per tal d'apreciar el llenguatge del *Calaix de Sastre* convé tenir en compte tant l'ambient sociolingüístic en què es mou el nostre autor, com la seva actitud personal enfront de la problemàtica lingüística i les seves intencions d'escriptor.

2. S'han d'exceptuar obres com ANTONI COMAS, *Les excel·lències de la llengua catalana* (Barcelona 1967); MANUEL SANCHIS GUARNER, *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (València 1964).

3. Sobre la vida i l'obra del nostre autor, vegeu ALEXANDRE GALÍ, *Rafel d'Amat i de Cortada, baró de Maldà. L'escriptor. L'ambient* (Barcelona 1954).

1.2. LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA

Quant al primer d'aquests punts sabem que es tracta d'un segle summament desfavorable al català, segle en què es conjuguen l'abandonament literari i intel·lectual a què la llengua estava reduïda des del segle XVI, i la pressió administrativa i escolar que el castellà comença a exercir sota el centralisme borbònic. Malauradament ens manquen encara informacions segures sobre la situació sociolingüística, en primer lloc sobre la difusió del castellà a Catalunya. És evident que l'aristocràcia, a la qual pertany el nostre autor, i l'alta burgesia sabien parlar-lo, però, fins a quin punt el dominaven? Pel que fa a les capes populars, el mateix Baró de Maldà, en parlar d'un sermó que havia escoltat a l'església de l'Hospitalet de Llobregat, diu que s'havia predicat en català, «que no en castellà, que quasi ningú no hauria entès de dit sermó cap proposició» (8.495). El poble d'una localitat als afores de Barcelona no era, doncs, capaç de comprendre un sermó en castellà; d'altra banda, ¿quin domini en devien tenir la petita burgesia, els menestrals i obrers de Barcelona? De tota manera, sembla que la familiarització de les masses rurals i urbanes amb el castellà s'escau al segle XIX.

1.3. L'AUTOR ENFRONT DE LA LLENGUA

Pel que fa a la seva actitud personal, el Baró de Maldà, tot i no tenint idees gaire clares sobre qüestions polítiques i culturals, demostra afecció al català, potser precisament perquè no havia estat mai home de grans volades intel·lectuals i perquè sempre s'havia sentit atret per la vida senzilla dels estaments populars que descriu tan detalladament al llarg del seu diari. Podem dir, doncs, que la mentalitat de l'autor i el gènere a què es dedica són responsables del fet que escriu en català. A un nivell literari més elevat és probable que la tria de la llengua li hagués portat més maldecaps. Això no vol dir, però, que a l'obra no es noti una certa voluntat estilística, que apareix sovint com a font de castellanismes.

1.4. SELECCIÓ DEL TEXT

Per ara no he pogut fer més que un sondeig del *Calaix de Sastre*, que, a més d'ésser una obra amplíssima de 60 volums, no ha tingut fins avui la sort d'ésser publicat. En comptes de basar-me en els fragments ja editats,⁴ he preferit d'estudiar un text seguit; amb aquest fi he triat del volum IV al VIII de la còpia manuscrita que es conserva a l'Arxiu Històric de Barcelona, els quals comprenen els anys 1789 a 1793, és a dir, l'any del Rebombori del Pa de Barcelona i els següents en què arriben els ecos i els refugiats de la Revolució Francesa i es prepara l'anomenada Guerra Gran contra la Convenció.

1.5. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DEL LLENGUATGE DE L'OBRA

D'una manera global, es pot afirmar que el Baró de Maldà, tot i recordant-se, per exemple, en l'ortografia de la tradició escrita del català, es troba bastant embarassat davant les dificultats estilístiques. Al costat dels instruments sintàctics que el castellà literari s'havia forjat durant els segles XVII i XVIII, el català no havia pogut desenvolupar res d'equivalent. La sintaxi del nostre autor sembla en gran part calcada sobre els models castellans, com ho demostra una frase particularment monstruosa per la seva abundància de gerundis: «Quèdan elegits per anar a Madrid per aquesta

4. Han estat publicats els extrets següents: *Festes celebrades a Barcelona en los anys 1806 i 1807 per la beatificació del doctor Josep Oriol prevere, beneficiat de Nostra Senyora dels Reis, dita del Pi, de Barcelona. Publicació d'un manuscrit inèdit*. Per EMMANUEL DE ROS I DE CÀRCER (Barcelona 1906); *Un viatge a Vic l'any 1808*. Publicat per Mn. XAVIER GRIERA (Vic 1925); *Excursions d'en Rafel d'Amat Cortada i Sentjust per Catalunya i Rosselló en l'últim quart del segle XVIII* (Barcelona 1919); *El Col·legi de la Bona Vida. Primera sèrie de «Calaix de Sastre»*. Presentat per ALEXANDRE GALÍ (Barcelona 1954); JOSÉ MARÍA CUYÁS TOLOSA, *Badalona en las postrimerías del siglo XVIII y en los albores del XIX (Estancias de don Rafael de Amat y de Cortada en «Can Pexau»)* (Badalona 1948).

ciutat, sent una de las de vot en Corts, los Srs. Don Manuel Antich y Don Juan Miralles regidors, practicant-se en totas las demás de esta provincia y de España anar per la jura del nou Príncep d'Astúrias y parlar estos dos de Barcelona ab lo rey en nom de la provincia, fent evident a S. M. en virtud de lo que ohiran de l'estat actual de ella, havent-se tingut moltes juntas en aquesta casa consistorial sobre de si estos o altres regidors en punt a elecció per anar a Madrid, divent-s'i trobar tots los de las ciutats y vilas de vot en Corts, segons he ohit referir lo dia últim de juliol» (4.164-165).

2. EL CABAL FORASTER EN EL LÈXIC DE L'OBRA

Passant ara al tema central d'aquest treball, constatem que el cabal allogen del lèxic d'una persona es presenta de primer d'una forma caòtica; s'ha de trobar una manera d'estructurar-lo, s'ha de determinar el tipus d'informació que en volem treure. Diré que el que m'ha interessat més ha estat el perquè d'aquests préstecs, ja que cal suposar que tota introducció d'un element foraster està motivada. He intentat de buscar uns possibles mòbils d'aquesta allau de castellanismes que està present en pràcticament tots els sectors del seu vocabulari. Alhora he recollit també un bon nombre de gallicismes, ressò de la puixança francesa durant aquell segle.

2.1. CATALÀ-CASTELLÀ, LLENGÜES EN CONTACTE

Em sembla important de veure l'actuació lingüística del Baró de Maldà des del punt de vista de dues llengües en contacte, amb totes les conseqüències que això implica: per bé que utilitzi el català i el castellà en situacions ben definides, hem d'admetre que una persona bilingüe sense cap mena de consciència lingüística no fa una separació nítida entre els dos sistemes que maneja, ans al contrari pot arribar a considerar-los com a complementaris. Ambdues llengües esdevenen, doncs, una mena de vasos comunicants,

entre els quals els elements circulen més o menys lliurement, segons uns mecanismes que hauríem d'investigar.⁵ Ací només podem tenir en compte el vessant català del problema, encara que també fos interessant de saber com parlava el castellà un home com el nostre autor. Una altra limitació per al nostre treball rau en el fet que la distinció entre préstecs ja ben integrats a la llengua i estrangerismes que el parlant sent encara com a mots estranys és molt difícil d'establir per a una època passada.

2.2. VACIL·LACIÓ ENTRE SIGNIFICANTS CASTELLANS I CATALANS

Per cert, el Baró de Maldà ens en dóna alguns indicis valuosos. En primer lloc, es poden assenyalar tota una sèrie de conceptes que apareixen ara en català, ara en castellà: els bastiments, per exemples, estan *anclats* o *ancorats* al port (5.70,91). Si normalment és usat *vaixell*, el mot *barco* (8.237) també surt alguna vegada. En una ocasió està «*ensanchant-se* més lo presbiteri» (4.212), però més tard «se fan las obras de *engrandir-se* o *axamplar-se* los portalets» (4.240). Es troben sense diferència *fusil* (8.126) i *fusell* (8.302), *maiz* (8.177) i *blat de moro* (8.229), *mariposa* (8.417) i *papallona* (8.492), *rayo* (4.186) i *llamp* (4.187). En aquests casos, doncs, sabem positivament que l'ús del mot castellà no significa el desconeixement del seu equivalent català.

2.3. EXPRESSIONS SINONÍMIQUES

Un altre procediment molt car al nostre autor és igualment d'un gran interès lingüístic: em refereixo a l'ús combinat de ter-

5. Sobre la teoria de les llengües en contacte, vegeu URIEL WEINREICH, *Languages in Contact* (Nova York 1953); n'hi ha una traducció italiana recent, acompanyada d'una bibliografia i d'un recull d'articles sobre el tema de l'obra (Torí 1974); a més, JOSHUA A. FISHMAN, *Readings in the Sociology of Language* (Paris/La Haia 1968) i *Advances in the Sociology of Language*, 2 vols. (Paris/La Haia 1971-1972).

mes forasters i catalans per a expressar un concepte. Durant els dies de l'estiu, per exemple, fa «*bochorno* o *xufugó*» (4.179), a les cases hi ha un «*zaguán* o *pati*» (4.120), les habitacions estan dividides amb «*tabiques* o *envans*» (7.54), i davant les finestres es baixen les «*ventallas* o *celosias*» (6.250); un vaixell salpa «*cap a llevant* o *vent este*» (8.338); se sent el «*to* o *sonido*» de les campones (5.103) o el «*palmateo* o *picament de mans*» de la gent (6.65); als hostes s'ofereix «un *refresch* o *agasajo*» (8.743), la lluna apareix amb una «*taca* o *mancha*» (6.182); una persona pot portar un «*gipó* o *sagaleco*» (8.439) o bé una «*cota* o *roba de chambre*» (7.298). Evidentment el Baró de Maldà devia considerar aquestes locucions sinonímiques com a elegància estilística, és a dir, que el castellà li servia de pedrera per a enriquir el seu vocabulari català.

2.4. LA INTEGRACIÓ FONOLÒGICA DELS ELEMENTS FORASTERS

Un últim problema que caldria esmentar en aquest plantejament general està relacionat amb l'adaptació fonològica i gràfica dels castellanismes. Pel que fa a la fonologia, un dels fonemes castellans que no tenen correspondència catalana i el tractament dels quals es pot observar en un text escrit és la fricativa velar, la «jota». En els mots que han penetrat en el llenguatge del poble ha estat substituïda per la implosiva velar sorda /k/. El castellà *zagalejo* 'certa peça de roba' ha estat assimilat en català sota la forma *sagaleco* (8.439). De la mateixa manera, *lentejuela* 'rotllana de metall lluent per a adornar vestits' ha esdevingut *antiquèla* (6.64) per deglutinació d'un suposat article *l'*. En canvi, en els mots usats en ambients molt castellanitzats, com *traje* (6.65; 7.224), *agasajo* (6.350), etc., és probable que fos pronunciada la fricativa velar castellana.

En la grafia es nota una constant vacil·lació en la palatal oclusiva sorda /č/: mots com *cotxe*, *botxorno* i *matxo* s'escriuen unes vegades amb *ch* (4.40; 4.197; 8.236; 8.416) i d'altres amb *tx* (4.174; 5.1; 8.416; 8.554).

3. ELS MECANISMES DE LA INTERFERÈNCIA LÈXICA

3.1. LA INTRODUCCIÓ D'UN CONCEPTE NOU

Ja he dit que m'interessa sobretot la motivació dels préstecs; per què el Baró de Maldà fa servir un castellanisme determinat? La primera resposta que podem donar en molts casos és la introducció d'un objecte nou. En general, el problema de la designació que en resulta es resol unes vegades per mitjans propis de la llengua receptora, com són ara l'extensió del significat d'un mot ja existent, la derivació o la composició; d'altres vegades s'adopta la denominació usada en el lloc d'origen. Aquesta segona possibilitat és la més freqüent quan una comunitat lingüística té contactes intensos amb una altra, com és el nostre cas, o quan introdueix innovacions tècniques en gran quantitat, que seria el cas del món industrialitzat d'avui. Donem, doncs, una ullada a uns camps semàntics particularment oberts als canvis i als invents forasters.

Fixem-nos primer en uns termes que pertanyen al vocabulari de la construcció i de l'habitatge, com *biombo* 'envà portàtil' (7.294), *celosias* 'mena de persiana' (6.250), que ja al final del segle XVI està documentat en la forma *gelosies*,⁶ *cielo raso* (4.91), *colgadura* 'encortinat' (6.10), *entresuelo*⁷ (8.440), *estrado* 'saló de senyores' (6.10), *nincho* 'ninxol' (4.212; 5.12), *palco* 'llotja de teatre' (4.39), *zera* 'voravia' (6.196).

Si passem a la culinària, trobem el *bollo* (6.352), el *chocolate* (6.10; 7.422), el *guisado* (5.59), els *mustatxonis* 'mena de pasta' (6.58), el *relleno de préssecs* (6.343), la *rusquilla* (7.298), el *sorbete* (8.743), i un terme vingut directament del francès, el *desert* (5.59).

6. AGUSTÍ DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, I (Barcelona, 1973), 437, nota 27: «en un gran pont de fusta que estava fet des de palàcio fins a la muralla ab moltes finestres i *gelosies*» (any 1585).

7. Cf. GERMÀ COLON, *Un hispanismo afortunado: francés «entresol»*, *RLiR*, XXVII (1963), 101-113.

Són molt nombrosos els estrangerismes referents a la música i als seus instruments: el Baró de Maldà, com a afeccionat d'aquesta art, fa servir els mots *bombo* (5.132), *passacalla* (7.24), *pavana* (8.593), *pianofort* (4.203), *timpano* (4.203), *villancico* (6.248) i *volero* (7.76), manlevats al castellà, i els gallicismes l'*alemanda* (6.11), la *balsa* (6.11) i el *rondó* (7.369), tots tres denominacions de certs tipus de danses.

Entre els termes que designen la indumentària hi ha l'*antiqüela* de la qual ja hem parlat en el context de la fonologia, *bolsillo* 'butxaca' (6.4), *jaleco* 'armilla' (6.273), *sagaleco* (8.439) i *traje* (6.65), i a més *roba de chambre* 'batí' (7.298) i *tisú* 'teixit de seda i metalls preciosos' (5.33; 5.128), introduïts del francès.

Innovacions en els sistemes de transports devien ésser el *birlocho* 'vehicle de dues rodes' (7.355, 357), concepte italià que havia arribat al català per via del castellà, el *cabriolé* (5.25) francès, la *silla de posta* (7.22) i la *silla volant* (4.252), que trobem al costat de termes ja més antics com *carroza* (4.121) i *coche* (passim). Com a embarcacions d'aquella època surten *canàrios* (8.328), *pinco* (8.461) i un *paquebot* (8.514).

Una altra esfera molt influïda pel castellà és la de l'exèrcit i de la vida militar, on la modernització dels segles XVII i XVIII havia fet necessària l'adopció de termes tècnics com *cartutxo* (7.450), *comboy* (8.228), *cureña* (8.13), *llancha cañonera* (8.347), *miliciano* (7.469), *mutxilla* (5.40), *obús* (8.711), *quartel* (4.135), *recluta* (7.479), *sargento* (8.15), *uniforme* (7.479), *xarretera* (6.273-274), *xefe* (7.174). Gran part d'aquests tecnicismes són d'origen francès i ens han arribat a través del castellà, tret d'alguns com *xarretera* i *xefe*, que podrien ésser préstecs directes.

També es comprèn que els productes colonials com *chocolate* (6.10; 7.422) i *tabaco* (6.31) es denominin amb la forma castellànitzada dels respectius mots indígenes.

3.2. AVANTATGES ESTRUCTURALS D'ALGUNS MOTS CASTELLANS

L'entrada massiva de paraules castellanques en el nostre lèxic havia de tenir per força una influència sobre l'estructura del mot

català. Sobretot el llenguatge d'un home com el Baró de Maldà, que estava en contacte diari amb la llengua veïna, oposa una resistència mínima a elements aliens a la seva estructura. Prenguem com a exemple la *-o* final dels noms masculins; en els primers temps de l'idioma estava limitada a suportar alguns grups consonàntics com *-rr-* en *ferro* o *-nj-* en *monjo*, però va guanyar una posició ja més ferma amb els castellanismes literaris introduïts durant el segle xv, per exemple *amo*, *manto*, *clero* i d'altres.⁸ En les èpoques posteriors esdevé tan freqüent que els parlants devien deixar de considerar-la contrària a llur sentit lingüístic; es tracta, doncs, d'una autèntica mutació en l'organització fonològica del mot català. En aquesta disposició d'adoptar els castellanismes sense eliminar-ne la *-o* final sembla manifestar-se també una vaga tendència al ritme paroxíton, tan característic de la parla veïna.

En aquest context cal esmentar una sèrie de monosíl·labs catalans que dins la cadena fònica no devien tenir prou pes, i que per tant eren i són encara susceptibles d'ésser reemplaçats per castellanismes de més cos. El nostre autor usa *agrado* (4.116) en comptes de *grat*, *disparo* (4.50) per *tir* o *tret*, *riego* (6.87) en lloc de *reg*. La propensió a evitar els monosíl·labs queda palesa en una paraula tan freqüent com l'adverbi *menys*, substituït per *menos* (*passim*), i de substantius com *arco* 'arc' (5.176), *fondo* 'fons' (6.47), *lienzo* 'llenç' (5.192), *vado* 'gual' (8.446).

3.3. MOTS SUFIXATS CASTELLANS

Un fenomen estructural que també ha penetrat profundament en el llenguatge del Baró de Maldà és la sufixació castellana. En parlem ací perquè l'acceptació d'un sufix foraster va gairebé sempre acompanyada per l'adopció dels lexemes amb els quals aquest està lligat. És sabut que el castellà posseeix una gran riquesa de

8. Cf. A. BADIA MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana* (Barcelona 1951), 170; JOAN COROMINES, *Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara*, *ER*, III (1951-1952), 212 ss.

mitjans en aquest domini, i sembla, a més, que en molts casos hagi arribat a una major flexibilitat en l'ús d'aquestes partícules que el català; ¿com s'explicarien altrament les nombroses formacions en *-ero* que trobem en el *Calaix de Sastre*, com *candelerero* (6.20, 34), *cochero* (7.347) i *florero* (6.20), quan el català podia tenir equivalents en *-er*?

Els sufixos i, en general, els procediments de la derivació tan importants per a qualsevol ús diferenciat de la llengua, semblen ésser uns punts particularment flacs del català de la Decadència; per la seva exclusió de les activitats intel·lectuals, l'idioma havia perdut gran part de la seva capacitat derivativa i no n'havia pogut desenvolupar d'altres. Veurem ara alguns sufixos castellans que podríem qualificar d'especialment econòmics, i pels quals el nostre autor demostra una predilecció innegable.

Remarquem primerament els substantius postverbals, formats en *-o*, de dues o tres síl·labes, que equivalen tots a mots catalans més llargs i complicats, com *apuro* 'apurament' (8.403), *arribo* 'arribada' (4.169), *arriendo* 'arrendament' (4.250), *asiento* 'assentament' (4.104), *desterro* 'desterrament' (4.126), *pago* 'pagament' (5.152), *recobro* 'recobrament' (8.135), *recreo* (4.124), que traduiríem per 'recreació' o 'esbargiment'; notem, però, que aquest últim es troba al costat d'*esbarjo*, més popular i fins i tot acceptat pel diccionari Fabra; i finalment *robo* 'robament, robatori, roberia' (6.140), i *saludo* 'salutació' (8.619).

Passant ara als sufixos que no tenen correspondència en català, podem consignar *-azo*, no com a augmentatiu, sinó indicant el cop donat amb algun objecte, documentat en la formació *balazo* (8.619), més curta i colpidora que l'expressió catalana *ferida de bala*.

Un cas semblant és el sufix *-ido*, designant el so d'una activitat. El Baró de Maldà el fa servir en *bramido* (5.69) per 'bram', *chillido* (6.260) pel català 'xiscle', i *estallido* (7.239) en lloc d' 'esclat, espetec', potser perquè considerava els sufixats castellans més expressius que els simples autòctons.

Molt interessants per als mecanismes del transvasament lèxic són també aquells substantius postverbals que acaben en *-e*: el ter-

me *desmunte* (5.98), usat en el *Calaix de Sastre* en el sentit de 'tall o rebaix obert a un terreny per obrir-hi una carretera', ha estat catalanitzat modernament en *desmunt*; com a sinònims existeixen *rebaix*, el qual té, però, encara d'altres significats, i *terrabuit* que el Baró de Maldà potser no coneixia.⁹ El mot *remate* (4.247), 'coronament, capdamunt d'un edifici' tampoc no té un equivalent exacte en català, ja que ni *coronament* ni *capdamunt* no implica la noció d'acabament que té el castellanisme. I finalment *ensanche* (4.177), 'acció i resultat d'eixamplar alguna cosa' s'expressava en català des de l'Edat Mitjana per *eixamplada* o *eixamplament*; modernament s'ha format el femení *eixampla*, seguint probablement el ritme i nombre de síl·labes del castellà *ensanche*.

Un altre sufix còmode de la llengua veïna és el postverbal *-ero*, que apareix en els mots *arrimadero* (7.103) i *atascadero* (8.552); el primer correspon en significat i sufix al català modern *arrambador*; el segon, el traduiríem per *encallador*, és a dir, 'lloc on s'encalla un cotxe'. Veiem, doncs, que per a tots dos la llengua actual coneix equivalents perfectes que acaben en *-or*, dels quals, però, no semblen existir exemples antics. Malgrat això s'ha de dir que es tracta d'un sufix ben arrelat, ja que en *obrador* 'lloc on es treballa' està documentat al segle XIII, i en *escorxador* 'lloc on es maten els animals', al XIV. Això no obstant, tenim la impressió que, mentre el sufix castellà ja a l'època del Baró de Maldà posseïa una certa flexibilitat, el català *-or* estava limitat a uns quants mots tradicionals, i no va ésser fins al segle XIX que es va estendre el seu ús a d'altres verbs. Recordem també el gran predicament de què gaudeix avui dia una expressió com *apeadero* enfront del nostre *baixador*, desconegut per molta gent.

Finalment observem que, com a conseqüència de tot allò que acabem de dir, el llenguatge del nostre autor es caracteritza per la convivència pacífica entre paraules catalanes simples i llurs derivats

9. Per a la documentació general dels mots citats remetem al DCVB. El segle XVIII hi és escassament documentat, ja que manquen els textos publicats.

castellans. El lector modern se sorprèn de trobar d'una banda *creu* i d'altra *cruzada* (5.9) o *crucero* (4.117), o bé *cridar* al costat de *griteria* (4.31), *paper* però *papeleta* (8.232), *rajola* i com a derivat *enladrillat* (6.394), *venda* i més tard *reventa* (5.164).

3.4. PLÈTORA SEMÀNTICA

Fins ara ens hem detingut en algunes causes estructurals, principalment les relacionades amb la formació de substantius, que poden haver motivat la introducció de lexemes castellans. Ara voldria parlar d'alguns aspectes semàntics.

Sovint el lingüista es troba davant de casos on un mot d'una llengua A no cobreix sinó una part dels significats del terme més o menys corresponent d'una llengua B. Quan, en el nostre context, un vocable català comprèn diverses accepcions i una paraula castellana només n'expressa una de sola, hi ha greu risc que el castellanisme s'introdueixi per a remeiar aquesta «plètor semàntica» del terme català, sobretot quan l'accepció en qüestió pertany a un camp una mica especial. Així és possible que el mot *fachada* (4.54) 'façana d'un edifici' hagi estat adoptat en la nostra llengua perquè el català *façana* significava antigament també 'costa, vorera de mar'; el mot *llotja* designa en català una mena de galeria d'un edifici, la casa on es reuneixen els mercaders i comerciants i, a més, un compartiment d'una sala d'espectacles. Encara que per a aquest darrer significat existien també les expressions *llotja de mirar* i *llotja de teatre*, hom va acabar preferint el castellanisme *palco* (4.39), més curt i econòmic. El verb *lograr* és emprat pel Baró de Maldà en el sentit de 'assolir la realització d'un projecte, d'un desig', potser perquè *aconseguir*, sobre ésser més feixuc, tenia també el significat concret de 'arribar a un lloc o atrapar una persona que es mou'.

Com ja he dit, els préstecs s'imposen sobretot quan aporten un significat especialitzat. El mateix ocorre quan un terme és usat metafòricament. A *germà* s'oposa així *hermano* (6.172) en el sentit de 'frare', encara avui dia en voga. Al costat de *claus* trobem *lla-*

ves (6.62), denominació de certa distinció nobiliària. Enfront de *lleuger* el nostre autor fa servir *ligero* en l'expressió «tropa *ligera*» (7.49), i en lloc del mot *llavor* trobem el castellanisme *semilla* en la locució figurativa «tant péssima *semilla* de francesos» (8.628). Al verb *omplir* s'oposa *llenar* en la frase «una música que ha *llenat* a tothom» (5.236), és a dir, que ha impressionat el públic.

3.5. SUBSTITUCIÓ DE MOTS INCÒMODES

És un fet conegut que alguns noms d'animals que tenen una connotació negativa s'acostumen a reemplaçar per eufemismes. L'exemple potser més interessant, el constitueixen les designacions del porc. Recordem que en castellà *puerco* ha conegut diversos substituïts al llarg dels segles, començant per l'arabisme *marrano*, passant per l'onomatopeia *cochino*, fins a *cerdo*, simplificació de l'expressió *ganado de cerda*; no oblidem, tampoc, que en gran part d'Amèrica Llatina aquest animal s'anomena *chancho*. Seguint un camí semblant, el català ha adoptat un terme castellà situat més o menys dins l'àrea semàntica de l'animal en qüestió: mentre l'any 1602 Jeroni Pujades en el seu *Dietari* usa encara el mot *porc*,¹⁰ trobem pocs anys després les primeres documentacions de *tossino*,¹¹ i el Baró de Maldà el fa servir gairebé exclusivament (4.253, etc.). El terme *porc* només surt una vegada en l'expressió feta «la Plasa dels Tossinos, vulgarment dels *Porchs*» (8.27), formulació interessant que ens demostra que el mot autòcton ja estava limitat a l'ús popular.

De la mateixa manera apareix al costat del català *ase* el castellanisme *burro* (8.231), també ja documentat al segle XVI; aquí la preferència del nostre autor no és tan clara, ja que alguna vegada posa ambdós vocables junts: «*ases y burros*» (6.17). I finalment

10. JOSEP M.ª CASAS HOMS, *Dietari de Jeroni Pujades, I (1601-1605)* (Barcelona 1975), 229.

11. Veg. GERMÀ COLON, *El léxico catalán en la Romania* (Madrid 1976), 190, nota 67.

convé esmentar el mot *matxo* (8.236) per cat. *mul*, atestat des del final del segle xv, el qual, fora de les Illes, sembla haver desplaçat l'equivalent patrimonial.

Si la gran majoria dels préstecs que havíem estudiat abans d'aquests noms d'animals corresponien a l'anomenada Decadència, en què les classes superiors de Catalunya vivien en una situació de diglòssia i sabien, doncs, identificar perfectament el contingut semàntic de les paraules manllevades, *tossino*, *burro* i *matxo*, en canvi, són castellanismes adoptats pels estaments populars en els segles xv i xvi, quan el poble encara no estava familiaritzat amb la llengua veïna. Això explica la insuficient identificació semàntica en el cas de *tossino*, on el producte serveix per a denominar l'animal, i de *matxo*, on el terme sexual s'aplica a l'espècie.

Un altre camp semàntic que pels seus tabús era susceptible d'interferències forasteres és segurament el cos humà. Aquí sorprèn en el *Calaix de Sastre* l'ús insistent de *rodilla* (8.573) en comptes de *genoll* i del verb *arrodonar-se* (4.118) en lloc d'*agenollar-se*; ¿es tractarà potser d'un cas paral·lel a la sort que actualment té el castellà *cadera* en el llenguatge femení de Catalunya i que relega el genuí *anca* a l'anatomia animal?

3.6. VOLUNTAT ESTILÍSTICA

Ja sabem que el Baró de Maldà no té la intenció d'escriure cap obra literària; però en aquella època el pur i simple acte d'escriure, posem per cas una carta particular, suposava molt més que avui dia l'observació d'un codi estilístic ben definit. Això significava, sobretot al segle XVIII, l'adopció de les pautes acadèmiques i el rebuig d'elements populars. Encara que el nostre autor es caracteritzi precisament per la seva simpatia pel poble i pels seus costums, fa l'efecte que molt sovint no pot defugir la tendència general. A part la sintaxi, calcada sobre els models del castellà escrit, tinc la impressió que una gran part dels verbs castellans que surten al *Calaix de Sastre* s'han d'atribuir a la pressió estilística a què l'escriptor se sent sotmès; la pèrdua del vocabulari literari i

intellectual es nota en verbs forasters com *allanar* en el sentit de 'permetre', que trobem en la frase «no se ha *allanat* a què se fes lo monument» (6.110); *arrepentir-se* (4.145) en lloc de *penedir-se*, *deleytar* (5.145) pel català *delitar*, *gosar* (4.32) per *gaudir* i *hermosejar* (4.127) per *embellir*.

D'altra banda, crec que el Baró de Maldà evita sovint un verb català quan aquest li sembla massa concret o de marcada saba popular; els castellanismes es deuen llavors a un desig de neutralitzar i elevar estilísticament el significat del verb. Com a exemples podríem esmentar *estropear* (5.144) per *espatllar*, *retchasar* (8.632) que s'usa en el sentit militar en comptes de *rebutjar*. El nostre autor diu a més «el vent *sopla*» (*passim*) en lloc de «bufa», i per «ensopegar» posa gairebé sempre *tropezar* (7.349).

4. CONCLUSIONS

Acabem d'estudiar els mecanismes d'interferència lèxica relacionats amb la introducció d'un objecte nou, amb avantatges estructurals de la llengua adjacent, amb la plètor semàntica, amb conceptes incòmodes i amb les pressions estilístiques de l'idioma veí. Ja he dit que es tracta d'un sondeig, i afegeixo que totes les afirmacions que he fet les considero provisionals; convindrà ampliar la base documental per tal d'arribar a solucions definitives. Les relacions entre el castellà i el català a Catalunya a partir del segle XVII constitueixen un cas model de dues llengües en contacte. En la tan discutida qüestió de la subagrupació del català dins la Romània s'encara avui la llengua ja no com a conjunt d'elements estàtics, sinó com a sistema dinàmic, la trajectòria del qual ha estat i està encara determinada entre altres coses per factors polítics i socials. D'aquesta trajectòria, en coneixem sobretot les fases que corresponen al floriment cultural de la Catalunya medieval i renaixentista; tota la resta no compta encara amb estudis prou nombrosos que aclareixin els nostres dubtes, principalment sociolingüístics. Tenim, però, la certesa que no hi falta la documentació. Un cop estudiada aquesta documentació, serà potser possible d'e-

laborar una teoria de la influència del castellà sobre el català. La Decadència catalana podria esdevenir aleshores un domini tan interessant de la lingüística diacrònica com en el pla sincrònic ho són actualment els contactes entre les llengües europees ocasionats pels corrents migratoris del sud agrícola cap als països més industrialitzats del nord.

ROLF EBERENZ